

STRAFFENS UDVIKLING

LÆRERMATERIALE

Formål

Arbejdet med følgende historiske kilder knytter sig til temadelen *Straffens udvikling* og historieundervisningen på stx. Formålet er først og fremmest, at lade eleverne arbejde kritisk med historisk kildemateriale og gennem materialet opnå en særegen viden om vores straffehistorie. Samtidig giver opgaverne målgruppen muligheden for at 'dykke' ned i udvalgte straffehistoriske forhold, som kan udfolde de pointer og tematikker, der berøres i undervisningsfilmen *Straffens udvikling*.

Indhold

I det følgende findes samtlige fire forskellige historiske cases (arbejdsspørgsmål og tilhørende kildemateriale), som eleverne kan tilgå direkte fra hjemmesiden, sammen med uddybende informationer til dig som underviser. De fire cases her hhv.

- *Det religiøse aspekt af straf*
- *Straffearbejde i Danmark*
- *Bag tremmer i 1800-tallet*
- *Pryglestraffen*

Progression

De historiske cases og spørgsmål tager udgangspunkt i undervisningsfilmen *Straffens udvikling*, hvorfor det følgende materiale er tænkt som historiske fordybelsesområder, som kan udvælges som straffehistoriske neddyk alt efter tidsramme og det valgte undervisningsforløb.

Videre/anbefalet læsning:

- *Tyge Krogh, Oplysningstiden og det magiske, Samleren, 2000,*
- *Johnny Thiedecke, Er vi alle forbrydere?, Pantheon, 1996*

Det religiøse aspekt af straffen

OVERBLIK/INDHOLD

KILDE1:

Jyske Lovs fortale 1241

KILDE 2:

Udtalelser om straffesager fra Det Teologiske Fakultet og Konsistorium ved Københavns Universitet 1683-1768

INTRODUKTION

Statsstraf handler om at hævne sig på de mennesker, der overtræder regler og normer, som man mener er vigtige for samfundet. Mens straffens grundlæggende motiv således ikke har ændret sig væsentligt, har det, vi opfatter som forbrydelser, samt den måde vi straffer på, derimod ændret sig meget. Det er sket i takt med forandringer i vores menneskesyn og samfundsstruktur.

I middelalderen spillede religionen en gennemgribende rolle i den måde, man forstod og strukturerede sin omverden på. Religionen (Kristendommen) afspejlede sig derfor på også i den måde, man straffede på. Det kan både ses på middelalderens straffemetoder, men også i forhold til hvilke forbrydelser der blev dømt hårdest.

Følgende kilder giver et indblik i, hvordan religion har spillet en betydelig rolle op gennem straffens historie.

Kilde 1: Jyske Lovs fortale 1241

Før Jyske Lov var retshåndhævelsen kompliceret på grund af ændrede samfundsforhold i 1100-tallet. Retsreglerne var nemlig ikke nedskrevne og derfor svære at håndhæve. Jyske Lovs fortale blev givet i Vordingborg i marts 1241 af Valdemar Sejr med samtykke fra kongens sønner, landets ærkebiskop, syv biskopper samt "rigets bedste mænd". Loven indeholder en fortale og tre bøger. Originalen er ikke bevaret, dog findes der ca. 75 håndskrevne afskrifter, de er dog ikke ens. Det ældste afskrift menes at være fra 1280. I fortalen beskrives, hvorfor et samfund har brug for love og regler, og hvorfor disse skal være almengyldige.

Således begynder fortalen til Jyske Lov, som kong Valdemar Sejr gav, og Danerne vedtog:

Med lov skal land bygges, men ville enhver nøjes med sit eget og lade andre nyde samme ret, da behøvede man ikke nogen lov. Men ingen lov er jævngod at følge som sandheden, men hvor man er i tvivl om, hvad der er sandhed, der skal loven vise sandheden.

Var der ikke lov i landet, da havde den mest, som kunne tilegne sig mest. Derfor skal loven gøres efter alles tarv, at retsindige og fredsommelige og sagesløse kan nyde deres fred, og uretfærdige og onde kan ræddes for det, der er skrevet i loven, og derfor ikke tør fuldbyrde den ondskab, som de har i sinde. Det er også rigtigt, dersom nogen ikke af frygt for Gud og kærlighed til retten kan lokkes til det gode, at frygten for øvrigheden og landets straffelov da kan hindre dem i at gøre ilde og straffe dem, hvis de gør det.

Loven skal tilgodese æren og retfærdigheden, den skal være tålelig, efter landets sædvane, passende og nyttig og tydelig, så at alle kan vide og forstå, hvad loven siger. Loven skal ikke gøres eller skrives til nogen mands særlige fordel, men efter alle deres tarv, som bor i landet. Heller ikke skal nogen mand dømmes mod den lov, som kongen giver, og landet vedtager; men efter den lov skal landet dømmes og styres. Den lov, som kongen giver, og landet vedtager, den kan han heller ikke ændre eller ophæve uden landets vilje, medmindre den åbenbart strider mod Guds ord.

Det er kongens og landets høvdingers opgave at overvåge domme og gøre ret og frelse dem, der tvinges med uret, såsom enker og værgeløse børn, pilgrimme og udlændinge og fattige - dem overgår der tiest uret - og ikke lade slette mennesker, der ikke vil forbedre sig, leve i sit land; thi idet han straffer og dræber ugerningsmænd, da er han Guds tjener og landets vogter. Thi ligesom den hellige kirke styres af pave og biskop, således skal hvert land styres og værges af kongen eller hans embedsmænd. Derfor er også alle, der bor i hans land, skyldige at være ham hørige og lydige og underdanige, og til gengæld er han skyldig at give dem alle fred. Det skal alle verdslige høvdinger også vide, at med den magt, Gud gav dem i hænde i denne verden, overdrog han dem også at væрге sin hellige kirke mod alle krav. Men bliver de glemsomme eller partiske og ikke værger, som ret er, da skal de på Dommens dag stå til ansvar, hvis kirkens frihed og landets fred mindskes ved deres skyld i deres tid.

Vide skal alle, der ser denne bog, at kong Valdemar, den anden søn af Valdemar, der var Sankt Knuds søn, da han havde været konge i ni og tredive vintre, og der var gået tusind og to hundrede og fyrretyve vintre, efter at Vor Herre var født, i den næstfølgende marts måned lod skrive denne bog og gav denne lov, som her står skrevet på dansk, i Vordingborg med samtykke af sine sønner, der var til stede, kong Erik, hertug Abel og junker Christoffer.

Kilde: via www.danmarkshistorien.dk - oversat og bearbejdet af Christian Jansen og Ole Fenger

ARBEJDSPØRGSMAÅL TIL KILDE 1

- Præsenter teksten - kom ind på indhold, afsender/modtager, kildetype og kontekst.
- Hvilken rolle spiller kristendommen i fortalen? Find eksempler.
- Hvad kan vi bruge kilden til i forholdet til temaet straf?

KILDE 2: Udtalelser om straffesager fra Det Teologiske Fakultet og Konsistorium ved Københavns Universitet 1683-1768

Teologer og præster har i middelalderen haft stor indflydelse på, hvem og hvordan man straffede, og det var ikke usædvanligt, at sager blev sendt forbi Teologisk Fakultet i København for at få vurderet, hvilken straf en given forbrydelse fortjente.

Denne kilde indeholder konkrete eksempler, hvor Teologisk Fakultet har vurderet straffemuligheder for forskellige sager. Fortegnelsen bygger på en gennemgang af Det Teologiske Fakultets kopibøger 1683-1768 samt Konsistoriums kopibog 1712-27.

1695

**1. Hans Jacob Grösser, hattemager
Teol. Fak., kopi s. 347, januar 1695.**

BIGAMI Odense

Hans har for 17 år siden som soldat giftet sig i Tyskland og nu gjort det igen i Odense. Fakultetet foreslår først, at kongen rådspørger de, som dømmer matrimonialsager på Fyn. Kongen befaler dem imidlertid at rådgive ham. Herefter udtaler Fakultetet, at fordi Hans Jacob troede, at den første kone var død, da han giftede sig anden gang, kan kongen godt dispensere for dødsstraffen.

Teol. Fak., kopibog s. 374: 20.4.1695: Sagen har nu været for byretten, som har dømt ham til døden. Dette bifalder Fakultetet.

DK, Konc. og indlæg til smålandske og fynske tegnelser 1695/20: Et flertal i Kancelliet indstiller til benådning, og 2.7.1695 idømmer kongen ham offentlig skrifte og landsforvisning (flertals- og mindretalsindstillinger i Kancelliet er i sagen)

1698

**3. Christian Randahl, landkaptajn fra Holbæk
Teol. Fak., kopibog s. 684, 4.1. 1698**

BIGAMI København

Han [Christian] har i 1690, skønt allerede gift, ladet sig vie til en skøge i Kbh. Han siger, det skete i drukkenskab. Så døde konen, skøgen flygtede og han sattes i fængsel og tiltaltes for bigami. Men han flygtede fra fængslet. Nu skriver han til kongen fra Landskrona og beder om nåde. Fakultetet kan ikke anbefale, at han benådes, så han igen kan leve i Danmark.

1703

3. Ole Olsen og Eli Povelsdatter

BLODSKAM Finmarken, Norge

Ole er gift og har avlet barn med Eli, der er hans kødelige og fulde søsterdatter. De er begge dømt fra deres liv. Begge har med blodskam forset sig mod Mosebog 3-18-12-13-14 og 3-20-19, men det er der ikke dødsstraf for i Guds lov. Kvinden kan derfor benådes, idet hun efter undervisning i sin synd bør kagstryges og sættes i Spindehuset. Ole Olsen har imidlertid også horet, og Fakultetet er foruroliget over den megen hor, som vanhelliger ægteskabet: den pagt han har gjort med sin hustru, med Gud og med den kristne menighed. Skulle ønske at benåde ham på livet bør han sættes til strengt arbejde på Bremerholm.

Resol. på domme 1703-04, fol. 299, 15.12.1703: Kgl. Benådning han til Bremerholm hun til Børnehuset, begge på livstid.

Han har uden særlig grund slået en anden ihjel med en jernstang. Fakultetet finder, at den som udøse blod, hans blod bør igen udøses (Mosebog 1-9-6).

Kilde: Tyge Krogh, *Oplysningstiden og det magiske, Samleren, 2000, Bilag C – s. 518, 519, 521, 524*

ARBEJDSPØRGSMÅL TIL KILDE 2

- Præsenter eksemplerne. Hvilken forbrydelse har de dømte begået, hvilken dom får de, og hvad er udtalelsen fra det Teologiske Fakultet?
- Forklar sammenhængen mellem tidens religiøsitet og straffens karakter.
- Sammenlign eksemplerne med Jyske Lov - hvilken betydning har religion for den måde, man straffede på?

Straffearbejde i Danmark

OVERBLIK

KILDE 1:

Tvangsarbejde på Bremerholm

KILDE 2:

Reglement for Chr. d. 4.s Børnehus

INTRODUKTION

Før det moderne fængselsvæsens gennembrud straffede man især forbrydelser med fysiske/kropslige straffe. Det kunne fx være straffe som pisk, brændemærkning og afhugning af lemmer til meget brutale dødsstraffe som at blive brændt på bålet, partering eller halshugning. Frihedsstraffe eksisterede sideløbende med de korporlige straffe, men spillede kun en lille rolle i det samlede billede. Dengang brugte man nemlig først og fremmest frihedsstraf som opbevaring af kriminelle, indtil den 'egentlige' fysiske straf skulle eksekveres. Et eksempel på et tidligt 'fængsel' er eksempelvis Gåsetårnet i Vordingborg, som Valdemar Sejr lod opføre.

Som et led i Christian 4.s merkantilistiske projekt for landet, samlede han samfundets mange løsgængere ("gadens 'skidt og kravl'") i institutioner, hvor de indsatte blev sat i produktion. Christian 4.'s institutioner kan faktisk også betragtes som et forsøg på at mindske tidens mange eksekverede dødsstraffe, og i stedet anvende en anden type straf: Nemlig 'arbejdsstraffen' eller straffearbejde. Her var man som fange også frihedsberøvet, samtidig med at man skulle arbejde 'for staten' hver dag. Mens kvinder og børn især blev sat til at sy uniformer til Christian 4.'s flåde, blev mændene 'dømt til jern' og skulle arbejde på Bremerholmen.

KILDE 1: Tvangsarbejde på Bremerholm

Et eksempel på en alternativ straf til dødsstraf var tvangsarbejde på Bremerholm. Budskabet om dette blev sendt i et kongeligt brev til lensmændene. Teksten er et uddrag af forordning efter V.A. Secher: *Corpus Constitutionum Danicæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve 1558-1660, bd. 3, 1887-1918, s. 616 f.*

"Budskab til lensmændene over hele riget om at sende dem, som for ringe tyveri er dømt til galge og gren, over til København i kongens arbejde.

Eftersom vi erfarer, at de, der gribes for et ringere tyveri, tit og ofte dømmes efter strengeste lovbestemmelse og straffes på livet, har vi anset det for godt at formilde lovens strengthed på dette punkt, således at de personer, som gribes i sådant tyveri og ved ordentlig dom og ret efter loven bliver dømt at straffes med galge og gren, skal skånes på deres liv og sendes herover for at arbejde i nogle år, som deres forseelse er til

(...)

Således beder vi dig, at du vil sende disse personer til København sammen med dommen på enhver, for at deres forseelse deraf kan erfares, og det derefter kan blive forordnet, hvor mange år enhver skal forblive her i sådant arbejde, dog at ingen oversendes, som ikke har fået dom og heller ikke nogen anden som for Guds

bespottelse eller sådan anden grov misgerning er dømt fra deres hals."

Kilde: Johnny Thiedecke: *Er Vi Alle Forbrydere?*, Pantheon, 1996, s. 22

ARBEJDSSPØRGSMÅL TIL KILDE 1

- Præsenter teksten - kom ind på indhold, afsender/modtager, kildetype og kontekst.
 - Diskutér straffearbejde som alternativ til fysiske, korporlige straffe.
 - Hvad kan vi bruge kilden til i forhold til temaet straf?
-

KILDE 2: Reglement for Chr. d. 4.s Børnehus

Christian 4. grundlagde i 1605 Tugt- og Børnehuset, der var en tvangsarbejdsanstalt i København. I tugthuset samlede man tiggere og andre 'løsgængere', og satte dem til at arbejde med tekstilproduktion - primært skulle de sy uniformer til flåden og hæren. Selvom fangerne i første omgang var mænd, kom børn og kvinder hurtigt i flertal. 1621 blev institutionen delt i et tugthus og et børnehus. Her fik børnene en håndværkeruddannelse, især i klædefremstilling.

Følgende kilde er forfattet af Christian 4. selv, genudgivet i Frederik Stuckenberg: *"Fængselsvæsenet i Danmark 1550-1741"*, 1893, s. 63 ff. og senere i Johnny Thiedecke: *"Er vi alle forbrydere?"*, Pantheon, 1996, s. 24-25

Tallene henviser til de originale paragraffer. Reglementet er fra 1621, og bringes her i uddrag:

(...)

3. Fogden skal have tilsyn med alle, som er beskæftiget i Tugt- og Børnehuset, høj og lav – ingen undtaget, at enhver følger sig til rette tid og er flittig, som det sig bør.

(...)

9. Præsten skal altid være til stede derinde, således at ingen kan forarge med sit levned og sin påvirkning. Han skal formane til guds frygt, fromhed, flid og troskab. Han skal hver søndag kl. 7 præcis prædike i Børnehuset og kl. 9 i Tugthuset, om onsdagen og lørdagen skal han undervise alle i deres børnelærdom (det er bibelhistorie og katekismus), den ene efter den anden, dog således at de ikke holdes fra deres arbejde over en halv time eller deromkring. De andre dage om ugen skal han undervise børnene efter tur i skrivning, læsning og almindelig regning ligeledes i en halvtimes tid, og han kan tage en eller to til hjælp af dem, der er i Børnehuset, som kan læse og skrive (...)

(...)

11. Bartskeereren skal hver morgen kl. 6, samt når det er nødvendigt, besøge huset og kurere de syge, som det beordres ham af lægen (...). Denne læge skal også besøge de syge og ordne alt, der er nødvendigt, således også tage vare på, at alle får den

mad, de skal have. Også de raske skal bartskaerereren efter lægens anvisning sørge for med hensyn til klipning, vaskning og badning nogle gange om måneden (...), og fogden skal sørge for (...), at der ikke lægges for mange ind på et værelse.

(...)

13. Skriveren skal føre regnskab med al høj, hamp, blå, spundet som uspundet, og han skal også levere det til væveren og få det tilbage fra ham igen (...). Dog skal fogden have indseende med, at enhver går sit tal (en slags akkord) eller også straffes enten med nedsættelse madration eller på kroppen, hvis deres ladhed sådant forårsager (dvs. at tallet ikke nås) (...)

(...)

19. Fogden skal flittigt have indseende med, at maden er god og således tilberedt, som det sig bør og i rette tid og mængde, og at de syge får fersk mad og sådant, som det er blevet befalet at give dem, og efftersom der er afsat en vis portion til hver person, og dog nogle – fordi de er ældre – behøver mere, andre mindre, da skal han have indseende med, at enhver får efter behov (...) og fremfor alt, at børnene ikke tvinges til at drikke vand (...) Og alle de, der har deres kost i Børne- og Tugthuset, må alle lade sig nøje med det øl, børnene drikker (...), og endelig skal fogden have opsyn med, at alle brøndene i husene og gårdene altid lukkes i lås straks efter, at de er brugt, så at børnene ikke skal få lejlighed til at drikke af dem.

(...)

21. Mestrene, mændene og kvinderne skal være til stede fra 5 til 10 formiddag og fra 12 til 5 eftermiddag (...)

22. Hver time nogen mester, mand eller kvinde forsømmer (...), skal antegnes, og med mindre de med Carl Tidsens "certifikat" beviser at have været syg eller haft anden forhindring, som det ikke var muligt at forbigå, således som det også skal stå i certifikatet, da skal de for hver time trækkes 6 danske skilling.

23. Hver persons arbejde skal også efterses og mærkes om aftenen. Såfremt de udførte arbejder ikke er tilstrækkelige, og de indsatte ikke skønnes at have arbejdet så meget, som de burde om dagen, da skal de straffes derfor, så de kan holdes til duelighed og arbejde,

24. Børnene skal holdes flittigt til deres håndværk, indtil de er godt og fuldstændigt udlært. Når dette er sket, kan de få deres ugetal (sandsynligvis løn efter det udførte ugentlige arbejde), og når de er blevet voksne, kan de slippes ud af huset og gives 1 års husleje, en måneds proviant og en klædning og kappe af almindeligt stof.

25. Børnene skal – hvis de er flittige – stå fire år i lære, og de skal derefter, hvis de er blevet voksne, have lov at gifte sig med de piger, der er herinde og som er udlærte...

(...)

28. Fogden skal holdes god justits i Børnehuset såvel som i Tugthuset, så han ingen sværger banden, modvilje eller ladhed forbigår, hvor ringe den end er, at den bliver passende straffet, og ingen heller straffes urimeligt, såfremt fogden ikke selv vil stå til rette herfor. De modvillige kan straffes med forringelse af kosten og forøgelse af arbejdet, og de i Tugthuset med deres fængsels forlængelse nogle år.

29. Endelig skal fogden også sørge for, at børnene og fangerne klædes varmt og godt med klæder og sko, holdes rene i senge, to og tre i hver, og hver uge får deres rene

skjorter og lagener, uld og linned, eftersom det forordnes, således også får deres dyner stoppet med fjer og halm, som det befales, og i særdeleshed om vinteren sørges for dobbelte sengeklæder, og at der dagligt røges med enebærtræ, bær, eddike eller andet, og at der ellers overalt sørges for, at børnene og fangerne kan blive duelige og få fremdrift i deres lære, så enhver lille eller stor vederfares, hvad der er ret og rimeligt.

Kilde: Johnny Thiedecke: *Er vi alle forbrydere?*, Pantheon, 1996, s. 24-25

ARBEJDSPØRGSMÅL TIL KILDE 2

- Præsenter teksten - kom ind på indhold, afsender/modtager, kildetype og kontekst.
- Hvilke forhold har indsatte i Christian 4.s Tugt- og Børnehus?
- Hvilken hensigt kan Christian 4. have haft med sådan en institution?
- Diskutér betydningen af Christian 4.s Tugt- og Børnehus. Er institutionen forud for sin tid eller ej? Lav en liste med gode og dårlige elementer og inddrag eksempler fra teksten.

Bag tremmer i 1800-tallet

OVERBLIK

KILDE 1: Reglement for Fangerne i Straffeanstalten paa Vridsløselille Mark

KILDE 2: 10 Aar bag Fængslets Mure

KILDE 3: En psykiatrisk undersøgelse

INTRODUKTION

Frihedsberøvelse som straffeform er et fænomen, der for alvor vinder frem herhjemme i løbet af 1800-tallet. I takt med oplysningstankerne vinder frem, bliver synet på de fysiske straffe nemlig værre og værre. Man synes, at de fysiske straffe er vulgære, og hvad værre er: De forbedrer ikke de kriminelle!

I England begynder man derfor at bygge fængsler, hvor målet var, at man ville omvende forbrydere til at blive gode samfundsborgere igen. De tanker og ideer, der begyndes her, bliver dog først for alvor forfinet og færdigudviklet i USA. Her bliver det de to amerikanske fængselstyper, Auburn-modellen og Pennsylvania/Philadelphia-modellen, der i den grad står som ideal-eksemplerne på et moderne fængsel, og det er derfor også disse to, som vi fx i Danmark tager til os.

Men hvad betød udviklingen af fængslerne for vores måde at straffe på, og hvordan fungerede disse nye 'moderne' fængselsinstitutioner?

KILDE 1: Reglement for Fangerne i Straffeanstalten paa Vridsløselille Mark

De to amerikanske fængselsmodeller, Auburn-modellen og Philadelphia/Pennsylvania-modellen, var forbilledet i Europa, da man i 1800-tallet ville bygge fængsler i Danmark. Horsens Tugthus blev bygget efter Auburn-modellen, mens Forbedringshuset Vridsløselille blev bygget efter Philadelphia-modellen. Hvor Auburn-modellen tillod et fællesskab i stilhed blandt fangerne, hvilede Philadelphia-modellen principielt på ideen om total isolation. I Forbedringshuset Vridsløselille var fangerne i isolation 23 timer i døgnet, og de skulle bære en fangemaske, når fangen skulle udenfor sin celle.

Følgende kilde er et reglement for fangerne på 'Straffeanstalten paa Vridsløselille Mark'. Reglementet er skrevet i 1857, og Vridsløselille Statsfængslet blev taget i brug i 1859. Reglementet består af ti paragraffer, hvoraf vi har udvalgt de første fem.

§ 1. Enhver Fange skal efter et forbedrende Ophold i Receptionscellen – hvor de for Anstalten gjældende Bestemmelser blive ham meddeelte, og hvor han iføres den for Forbedringshuusfangerne bestemte Dragt – i henhold til Loven af 30te November 1857 afsone den ham idømte Straf med Arbejde i en Enkeltcelle udenfor al Fællesskab med de øvrige Fanger.

§ 2. Følgende er de almindelige Pligter Fangen har at iagttage:

- Den befalede Dagsorden har Fangen i Eet og Alt at opfylde samt øieblikkeligen at efterkomme de givne Signaler.
- Enhver i Anstaltens Tjeneste værende Embedsmand eller Betjent har Fangen at vise Ærbødighed og ubetinget Lydighed.
- Gudstjenesten og Skoleundervisningen overværes i Stilhed og med Andagt og Opmærksomhed.
- Det Fangen givne Arbejde udføres med Flid og Nøiagtighed. I Arbejdstiden fordres uafbrudt Beskjæftigelse.
- Fangen afholder sig fra ethvert Forsøg paa at lære sine Medfanger at kjende.

§ 3. I Cellen opfører Fangen sig stille og roligt. Al Raaben og Syngen samt enhver Larm er utilladelig. Fangen har at afholde sig fra ethvert Forsøg paa igennem Vinduer at sætte sig i Forbindelse med Nogensomhelst han være i Gaarden eller den modsatte Cellefløi. I Cellen iagttages den strengeste Orden og Reenlighed. Reengjøring foretages omhyggeligen og til de i Dagsordenen fastsatte Tider, dog bemærkes det udtrykkeligt, at Vinduets Afpudsning skeer kun efter nærmere Ordre fra Opsigtsbetjenten. Cellens Vægge, Dør, Paneler og faste Inventarium maa ikke beskadiges eller tilsmudses ved Stød, Ridsen, Malen eller paa nogen anden Maade. De løse Inventariegenstande og Arbejdsredskaber, der overgives ham ved Indtredelsen i Cellen, samt de, der senere måtte blive ham leverede, gjøres han ansvarlig for. Skulde der gaae Bræk eller Fald paa Noget af hvad der er Fangen betroet, da har han strax derom at gjøre Melding til Opsynet, hvorimod han vil blive straffet, naar en Beskadigelse opdages, der ei af Fangen selv er paaviist. Lignende har Fangen at iagttage, hvis en ham overleveret Gjenstand skulde bortkomme. Aldrig tør han være i Besiddelse af Noget, der ei er ham overgivet af en af hans Foresatte i Anstaltens Tjeneste, hvorhos han øieblikkeligen har at levere Opsynsbetjenten hvilket som helst ham Uvedkommende, han maatte forefinde eller som maatte være givet ham uden Opsynets Vidende.

Med Hensyn til Brugen af de i Cellen værende Apparater ved Varme, Luft og Vandledning, har han nøie at følge den ham af Betjenten givne Anviisning. For enhver Forsømmelse eller Overtrædelse heraf vil han paadrage sig Straf.

§ 4. Fangen har nøiagtigen at efterkomme enhver Forskrift, der bliver givet ham til Sundhedens Vedligeholdelse. Ikke uden Lægens specielle Tilladelse kan han fritages for de i saa henseende tagne Foranstaltninger. Gaardtuur, Badning, Klipping, Barbering, Kæmning, Rensning af Klæder og Sengetøi, en hyppigere Reengjøren end efter Dagsordenen skal uvægerligen efterkommes paa Opsynets Befaling. – Han bidrager Sit til, at der stedse er frisk og god Luft i Cellen, navnlig er det hans Pligt tilbørligen at udskylle Latrinet for hver gang det afbenyttes.

Naar Fangen er udladt til Gaardtur, da har han stedse at bevæge sig ned hurtige Skridt eller foretage sig de Legemsøvelser som muligen maatte være ham befalet eller tilladt, men han har at afholde sig fra enhver Talen eller Raaben, Støi eller Larm. Her som ethvert andet Sted i Straffeanstalten drister han sig ikke til at forsøge Forbindelse med Medfangerne. – At Ridsen og Malen paa Muren er strengt forbuden, ligeledes tør han ikke kaste noget over Murene eller foretage sig nogen usømmelig eller upassende Uorden.

Føler en Fange sig upasselig melder han det til Opsynsbetjenten. Han vil da blive tilseet af Lægen, hvis Forskrifter han nøiagtigen har at følge, hvad enten han bliver behandlet i sin Celle eller henlægges i Sygeafdelingen.

§5. Naar en Fange skal udføres af Cellen enten til Kirken, Skolen eller Gaarden, vil han 5 minutter iforveien derom blive underrettet af Opsynsbetjenten, saa at han staaer færdig til strax at gaae, naar Betjenten aabner Døren. Under Gangen til og fra Bestemmelsesstedet er Fangen paaklædt efter Reglementet med Trøien knappet, Nummeret

sat foran paa Brystet og Huen nedslaaet. Fra den Medfange, der er foran ham, holder han en Afstand af 15 Skridt, han iagttager en ubrødelig Taushed, tør ikke vende sig om, men fortsætter sin Gang uden nogen Standsning, med mindre den vagthavende Betjent giver Tegn dertil. Naar Fangen er indtraadt i Kirken eller Skolen i den for ham bestemte Celle, aftager han Huen, og er han indblandt i den enkelte Spadsergaard opslaaer han Huens Skygge, der atter slaaes ned, inden han forlader Gaarden. Ud af Cellen tør Fangen ingenfinde medtage Nogetsomhelst af Arbejdsredskaber eller Inventariestykker, uden det hvortil der udtrykkeligen er givet ham Ordre.

Kilde: Kongelige Bibliotek

ARBEJDSPØRGSMÅL TIL KILDE 1

- Præsenter kilden - kom ind på indhold, afsender/modtager, kildetype og kontekst.
- Hvilke forhold har en fange i Vridsløselille ifølge reglementet?
- I hvilken grad frihedsberøves fangerne ifølge reglementet?

KILDE 2: 10 Aar bag Fængslets Mure

Følgende kilde er en beretning fra en tidligere indsat, Alfred Vandborg Mortensen. Mortensen var i 10 år indsat i Horsens Tugthus indtil 1918, hvor han blev løsladt. Horsens Tugthus er bygget efter den amerikanske Auburn- fængselsmodel, hvor fællesskab mellem fangerne er tilladt, dog i begrænset omfang. I bogen fra 1923 beskriver han tilværelsen bag fængslets mure i Horsens Tugthus. Her kommer han ind på alt fra fysiske afstraffelsesmetoder benyttet mod fangerne, til kammeratskabet mellem fangerne og til manglen på retfærdighed fra ledelsen.

Kilden er et udvalgt kapitel af bogen "10 Aar bag Fængslets Mure" (s. 51-56), hvormed Mortensen tegner et billede af fangernes daglige liv.

Dagligt Liv i Tugthuset

For en Fange i Horsens Tugthus er der ikke noget, der hedder 8 Timers Arbejdsdag. Her er det "Arbejdsgiveren", der bestemmer Dagens Inddeling med Arbejde og Hvile.

Om Sommeren afbrydes Fangens Drømmerier under "Morgensøvnen" Kl. 4 $\frac{3}{4}$ og om Vinteren sker det Kl. 5 $\frac{3}{4}$. "Vækkeuret" er et Par Betjente, der rundt i Tugthuset forskellige Gange ringer med haandklokker. Det er Signalet til, at Fangerne skal rejse sig fra deres Leje, klæde sig paa, rede Sengen eller sammenrulle deres Køje, alt efter Omstændighederne. Til Paaklædning og Sengeredning tilstaas der Fangerne 15 Minutter. Naar denne Tid er udløben, kommer Dagvagten og aabner alle Døre ind til Sovecellerne. Paa hver af disse Døre er der malet et Nummer, og naar Vagten har aabnet en Dør, nævner han det paagældende Nummer, og Cellens Beboer skal da træde frem paa Dørtærskelen og svare højt og tydeligt "her".

Når Vagten paa denne Maade har været hele Rækken igennem, bliver Fangerne ført til Vaskerummet til Morgentoilette. Derefter gaar Turen til Arbejdssalen, der tillige er gens Opholdssted i Fritiden og derfor ogsaa populært kaldes "Dagligstuen". Her har Fangerne saa som Regel nogle Minutters "Frihed", men Kl. 5 ¼ om Sommeren og Kl. 6 ¼ om Vinteren begynder saa Arbejdsdagen. Først stiller Fangerne dog til Mønstring, hvilket sker paa den Maade, at de stiller sig Side om Side i en Række med Front mod Betjenten, der derefter tæller Fangerne. Stemmer Antallet, bliver der straks kommanderet "Ret! Til Arbejde", og Dagens Gerning tager sin Begyndelse. Nu arbejdes der over hele Linien til Kl. 7 1/2, da der stanses for at holde Frokost. Denne indtages ude paa Cellegangen, hvor der langs Væggen er anbragt nogle lange smalle Borde, og over disse hænger nogle smaa Skabe, der er beregnet til Opbevarelse af Fangernes Spisegrejer.

Kl. 8 er Frokosten forbi og Arbejdet paabegyndes igen og varer nu til Kl. 12, da der holdes Middag en Time. Middagsmaden indtages paa samme Sted som Frokosten. Den Mad, der serveres for Fangerne, er selvfølgelig ikke 1ste Klasses Hotelmad, men nærmest som den serveres i meget billige Spisehuse i Storbyerne, dog er Bespisningen betydelig bedre nu, end i tidligere Tid. Der er saaledes i Ugens Løb adskillelig mere Variation paa Spisesedlens Sammensætning end tidligere. De Retter, der nu serveres for Fangerne, er:

- Sødsuppe. Bankekød med Sauce og Kartofler.
- Oksekødsuppe. Kød med Peberrodsauce og Kartofler.
- Kærnemælkssuppe. Klipfisk.
- Øllebrød. Spegesild med Løgsauce og Kartofler.
- Vandgrød. Stegt Lever.
- Byggrød. Kogt Flæsk.
- Kartoffelsuppe. Blodbudding.
- Rumfordsuppe. Saltkød.
- Grønkaalssuppe. Saltkød.
- Hvidkaalssuppe. Saltkød.
- Æblesuppe. Plukfisk.
- Sagovælling. Lobescoves.
- Rismelsvælling. Biksemad.
- Frokosten bestaar af Brød, Øl, Fedt eller Margarine
- Og Aftensmaden (Vesperkost Brød, Ost og 1 Pægl skummet Mælk).

Når Middagstimen er forbi, optages Arbejdet igen, kun afbrudt af ½ Times Spisning fra Kl. 5-5 1/2, da Vesperkosten indtages, og varer nu til Kl. 8 Aften; der er saa Hviletid til Kl. 8 ½. Præcis paa dette Klokkeslæt kommanderer Afdelingsbetjenten "Træd an", og Fangerne stiller sig nu op paa samme Maade som om Morgenens, og der holdes atter "Mandtal". Derefter føres Fangerne til deres Soveceller og herudenfor foregaar Afklædningen straks. Naar Fangerne er afklædte indtil Skjorten bliver de en for en grundig visiteret af Betjenten. Naar han tillige har overbevist sig om, at Cellen ogsaa er i Orden og at der ikke findes noget skjult Værktøj eller lignende her, nævner han Fangens Nummer, og denne kan da gaa ind i Cellen, som derefter bliver aflaaaset. Dermed er Dagen til Ende og Fangen kan nu hvile sig efter Dagens Møje og Besvær og alt er roligt i det store Bygningskompleks indtil næste Morgen, da en ny Dag tager sin Begyndelse efter samme ensformige Skala, som den foregaaende.

Foruden Afbrydelserne til Spisning kommer Fangerne som tidligere nævnt 2 Gange daglig i en ½ Time hver Gang ud i Fangegaarden for at nyde den friske Luft. Dette sker holdvis i Arbejdstiden.

Endvidere kommer enkelte Fanger i Skole 1 eller 2 Timer om Ugen. Desuden holdes der 1 Gang ugentlig Bibellæsning i Kirken, men det er dog frivilligt for Fangerne, om de vil deltage eller ej.

Søn- og Helligdage holdes "fri" hele Dagen, og den kan benyttes til Kirkegang, Læsning eller Skrivning.

Paa visse Dage giver Inspektøren, Bogholderen – der tillige er Arbejdsleder og en i øvrigt human og rettænkende Mand, der er vellidt af de Fanger, han har med at gøre – og andre ledende Embedsmænd "Audiens", og Fangerne kan da, om de ønsker det, blive fremstillet for og faa disse Herrer i Tale.

Et Lysglimt i Ensformigheden er det, naar der ventes en ny Fange til Afdeligen. Naar en saadan indtræffer, bliver der selvsagt en spørgen og fritten, med andre Ord, han bliver "slugt ligesom en Avis" med de sidste Nyheder. Han maa uvægelig fortælle alt, hvad han har hørt og set, forinden han er kommen ind i Tugthuset, ligesom hans egne Oplevelser og Gerninger er et udmærket Emne i de første Dage, og det maa han endda gøre villigt, om han ønsker at blive optaget i "Naade" i det nye Kammeratskab. Det vil derfor let forstaas, at en nyankommen Fange er Stof til Underholdning i længere Tid – især naar han selv forstaar at gøre sig interessant.

Noget andet der ogsaa kan bryde den ofte aansfortærende Ensformighed, er, naar en Fange kommer i "Ballade" med en Betjent og bliver puttet ned i Kælderen. Er Sympathien i saa Tilfælde paa Fangens Side, hvad den selvsagt oftest er, bliver Gemytterne livlige, og der vil da aldrig mangle paa fine Hentydninger til Betjenten og hans mulige "Skavanker", ligesom det regner med "gode Ønsker" over den stakkels Betjent, som, hvis de gik i Opfyldelse, vilde afslutte Mandens Tilværelse her paa Jorden lidt brat og overflytte ham til et mindre eftertragtet Sted i den anden Verden.

Er Fangen derimod en daarlig Kammerat, kan det hænde, at han ved Nedfarten til Tugthusets Underverden faar et lille men velment Hurra med paa Rejsen, og Betjenten, ja, man blinker venligt til ham og siger med Øjnene "godt gjort, gamle Jas".

Således som her fortalt gaar altsaa Tugthusfangens Dag, Aar ud og Aar ind, uden Forandringer, den samme ensformige Trædemølle. Kun naar det lakker mod Slutningen det lakker mod Slutningen af Straffetiden, kommer der et nyt Lysglimt i Tilværelsen, nemlig Bevidstheden om den snarlige Frihed, en Frydefølelse, der Time efter Time og Dag efter Dag vokser sig større og større i Fangens Tanker som det Længslernes forjættede Maal, den gyldne Frihed nu engang kan være for en stakkels Tugthusfange. Denne Udlængsel er maaske det haardeste at gennemgaa for en Fange i Straffetiden, og størst er den ved Foraars tide naar Træerne grønnes, Fuglene synger og Jorden vaagner til nyt Liv. Da først forstaar en Tugthusfange, hvad han har mistet i Friheden, Retten til at færdes frit i Guds frie Natur.

Kilde: Kongelige Bibliotek

ARBEJDSPØRGSMÅL TIL KILDE 2

- Præsenter kilden (indhold, afsender/modtager, kildetype og kontekst).
- Hvordan beskrives fangernes forhold og tilværelse i Horsens Tugthus?
- Sammenlign forholdene med forholdene i Vridsløselille og i Christian 4.s Tugthus. Hvilke ligheder er der og hvor adskiller de sig mest?

KILDE 3: En psykiatrisk undersøgelse

Ved åbningen af Vridsløselille Forbedringshus i slutningen af 1859 var institutionen genstand for stor opmærksomhed. Vridsløselille var et imponerende bygningsværk og et moderne fængsel - både ideologisk men også i teknisk forstand. Fangerne havde således forhold, som på daværende tidspunkt kun bekom det bedste borgerskab - ren luft, god mad og gode sanitære faciliteter.

Men kun otte år efter åbningen af Forbedringshuset Vridsløselille udkom "Om Fuldbyrkelse af Strafarbejde", forfattet af fængselsinspektøren for institutionen, Frederik Bruun. Bogen var en sønderrivende kritik af forbedringshusstraffen i den form, som fandtes på Vridsløselille - nemlig den pennsylvanske institutionsform. Kritikken handlede især om *isolationen*, da Fængselsinspektøren så at de indsatte blev sindssyge af det.

Justitsministeriet tog sagen meget alvorligt og lod derfor psykiateren, dr.med., Christian Tryde undersøge sagen.

Følgende kilde er et uddrag fra psykiatorens rapport med titlen "Cellestraffens Indvirkning paa Forbrydernes mentelle Sundhedstilstand." I hans bog beskrives både en række tilfælde af sindssygdom opstået i Vridsløselille, ligesom han forsøger at kortlægge sindssygdommens bagvedliggende årsager:

Eksempler på tilfælde af sindssygdom (hentet fra "Cellestraffens Indvirkning paa Forbrydernes mentelle Sundhedstilstand," uddrag fra s. 9 og s. 35-37):

(...)

Det andet Tilfælde angik en 27-aarig Haandværkersvend fra Kjøbenhavn (Nr 17. Pag. 104), der ved Indsættelsen betegnedes som svækket, og om hvem det antages, at han allerede paa dette Tidspunkt (Pag. 93) "havde Spiren til Sygdommen i sig. Han var uægte født, var forsømt, havde ringe Evner og var aldeles holdningsløs. Ikke mange Dage efter Indsættelsen talte han om et Mord, der skulde været begaaet paa Lade-gaarden og som voldte ham megen Ængstelse og forstyrrede hans Søvn." Hans Tilstand synes imidlertid ikke at have vakt synderlig Forstyrrelse før et Par Maaneder senere, da Opsynet "en Morgen kom ind til ham og fandt Gulvet overmalet med Galger og Skafotter og Fangen selv aldeles forvirret. Kort efter tog Sygdommen Overhaand, hvorfor han sendtes fra Fængslet til St. Hans Hospital".

J. J., 34 Aar. Med Hensyn til Patientens Herkomst vides kun, at han er født i Slesvig af borgerlige Forældre og opdragen hos disses Slægtninge. Han er oplært i Høker- og Meieribødkerfaget og giftede sig for c. 10 Aar siden med sin nuværende Kone, der var Meierske paa en Gaard, hvor han tjente, og med hvem han har et Barn. Han skal være meget nervøs, vides ikke at have gennemgaaet alvorligere Sygdomme, men mistænkes for at have onaneret.

I Februar 1868 blev han inddømt i Vridsløselille-Straffeanstalt paa 2 ½ Aar for begaaet Ildspasættelse og Assurancesvig. Skammen over hans Forbrydelse og Straf og Bekymringen for Kone og Barn synes længe at have tynget paa ham lidt efter lidt at have udviklet en deprimeret Sindstilstand. Han var indsat i Enkeltcelle, og der bemærkedes intet Paafaldende ved hans Tilstand før i de sidste Dage af Mai 1868, da han begyndte at klage over Urinbesværlighed (han har tidligere haft en Genorrhoe); den 29de Mai blev han lagt tilsens, han begyndte da at tale usammenhængende, var stærkt kogestioneret og skal af og til have været hallucineret. Han blev derpaa indlagt paa Sygeafdelingen, hvor han led af Søvnløshed og stadig befandt sig i en deprimeret Sindstilstand. Hans Vanvidsider skulle navnlig have dreiet sig om, at han havde forset sig mod Anstaltens Funktionærer, uden at han dog kunde angive nogen bestemt Forseelse. Han er bleven behandlet med kjølende Midler, Iglar, Styretebade etc.

Patienten indlagdes den 22de Juni 1868; han er af et temmelig kraftigt, men dog noget

blegt og magert Udseende. Ansigtstudtrykket i høi Grad deprimeret. Han er i høi Grad betagen af Syndsbevidsthed, taler uafladeligt om sin Forbrydelse, om hvor stor en Synder han er, knugende Hænderne sammen under bestandig Graad. Han indlader sig ikke af sig selv med nogen Anden, men sidder i Almindelighed stille hen med grædefærdigt Ansigt og nedslaaet Blik. Han erindrer godt hele sin Fortid, men synes mindre godt orienteret med Hensyn til det senest Passerede. Udskreven helbredt efter endt Straffetid 25de Oktober 1869.

J. A., 24 Aar, Bondekarl fra Sverrig, indsattes den 1ste August 1868 paa 2/3 Aar for Uterlighed med et syvaars Barn. Han syntes normal ved Indsættelsen, men allerede 2 Maaneder efter klagede han over Hovedpine og mente, at han var dømt uskyldig. Efter nogle Styrtebade syntes han bedre, men i Oktober begyndte han atter at tale om, at han havde faaet en feil Dom; han saa svag ud, var hallucineret, var ordknapp, havde meget dilaterede Pupiller. Han fik Arbejde udenfor Cellen og syntes atter bedre, men den 14de November om Aftenen udstødte han gennemtrængende Skrig, hvormed han vedblev et Par Dage, hvorhos han paastod han paastod, at det ikke var ham, men en Anden, der skreg. Fik Opium, syntes bedre, men indlagdes paa Sygestuen den 29de December. Pupillerne havde kontraheret sig, han var rolig. P. Normal, af og til vilde han ikke tale, lad, vilde ud af Sengen, onanerer. Han løslodes den 1ste Februar 1869, var da disciplineret, men urolig og ængstelig, frygtede til den sidste Dag, at han skulde dø inden Løsladelsen. I de allersidste Dage havde han religiøse Anfægtelser og foregav, at den hellige Aand havde vist sig for ham. For øvrigt svarede han fornuftigt paa ethvert Spørgsmaal.

Dr.med., Christian Trydes syn på årsagerne til sindssygdom (hentet fra "Cellestraffens Indvirkning paa Forbrydernes mentelle Sundhedstilstand," uddrag fra s. 58-61):

(...)

Allerede ved en flygtig Gjennemlæsning af Sygehistorierne vil man nu sikkert have faaet Indtrykket af, at de i ætiologisk Henseende forholde sig meget forskjelligt, og at kun et begrændset Antal af de Sygdomme, der ere opstaaede i Cellefængslet, ogsaa muligvis kunne skyldes Straffesystemet. Til nærmere Oplysning desangaaende skal jeg forsøge at samle de enkelte Tilfælde i større Grupper; det følger af sig selv, at der herved ikke tilsigtes et Forsøg paa en videnskabelig Klassifikation eller Inddeling af de Psykoser, der opstaa i Cellefængslet; det er kun en Ordning af det foreliggende Materiale med det antydede Formaal for Øie.

Vi finde da en første Gruppe, hvis fælles Eiendommeligheder maa søges deri, at Hjernelidelsen var et Led af en anden legemlig Sygdom, der enten var medbragt til Fængslet, eller, forsaavidt den først var opstaaet her, rent tilfældig traf sammen med Fuldbrydelsen af Straffen. Hertil hører den ene af de Tilfælde, der bemærkedes i det følgende Femaar, det under Nr. 7 (Pag. 27) omtalte, hvor Hjernelidelsen først kom kort før Døden som Følge af en kronisk Lidelse i andre Organer, og endelig af Tilfældene fra det sidste Aar det under Nr. 2 meddelte, i hvilket Sindslidelsen udviklede sig kort efter Indsættelsen hos en habituel Drunker, der var medtaget af Drik, da han kom til Fængslet.

En anden Gruppe dannes af Tilfælde, i hvilke den akutte Psykose, der opstod i Fængslet, maa betragtes som en mere fremtrædende Yttring af en kronisk Hjerne- lidelse, der var medbragt til Fængslet. (Nr. 2, 5, 18, 28, 34,45 s ovenfor Pag. 10 og flg.) Hos alle disse Fanger var det allerede inden Udløbet af det første halve Aar af Straffetiden, at den akutte Form viste sig; den ledsagedes af en mer eller mindre udtalt legemlig Mathed tildels betegnet ved Vægttab, og optraadte som en Forstemning, hyppigst af melankolsk Beskaffenhed, der alt ved det Tidspunkt, da den blev erkjendt

som sygelig, var forbunden med Hallucinationer og Vrangforstillinger og blev afbrudt af opstemte Perioder. Selv hvor Forstyrrelserne ikke betegnes som lette og forbigaaende, synes de dog kun at have haft en forholdsvis kort Varighed. Foruden de ovenfor nævnte høre maaske ogsaa Nr. 11 og 20 (Pag. 17) samt det andet Tilfælde fra den første Periode (Pag. 35) og Nr. 5 (Pag. 37) herhen.

I en tredje Gruppe var der ikke medbragt nogen kronisk Psykose; de paagjældende Fanger vare alle unge og ugifte, og havde gennemgaaende i høi Grad været hengivne til Onani. De sindssyge Symptomer vare stedse af en meget fremtrædende Beskaffenhed, begyndte sent (fra $\frac{3}{4}$ indtil 3 Aar henne) i Straffetiden, viste sig som Skyhed, Indesluttethed, Mistænksomhed mod Opsynet og Embedsmændene ved Fængslet, Pirrelighed, Gjenstridighed og Opsætsighed og udviklede sig snart til stærke melankolske og maniakalske Tilstande (Nr. 3 Pag. 26, 8 Pag. 29, 12 Pag. 25, 15 Pag. 26, 21 Pag. 23, 23 Pag. 24) Sygdommen ledsagedes gennemgaaende af en tildels meget betydelig Vægtforøgelse og efterlod ofte – navnlig, naar Fangen ikke kom til Behandling i et Asyl (som Nr. 12, 21, 23) – en kjendelig aandelig Sløvhed.

(...)

Hvad dernæst den tredje Gruppe Sindslidelser angaar, da dreier Spørgsmaalet sig her fornemmelig om, hvorvidt man kan tillægge Onanien en væsentlig Betydning for Udviklingen af Sygdommen. Skjønt vel ikke nogen Læge i paakommende Tilfælde undlader at gjøre sin Klient opmærksom paa den Fare for Sundhedstilstanden, der avles gennem Selvbesmittelse, saa tør det dog vist antages, at denne Fare overvurderes en Del, og at Onanien neppe spiller saa stor en Rolle for Udviklingen af Neuroserne som det almindelig antages. Kun hvor det paagjældende Individ med en uheldig Lidenskab hengiver sig til denne Last, hvor der ikke gaar en Dag uden at Fristelsen faar Overmagt over Villien, og hvor denne Kamp fortsættes i længere Tid, træder Faren op i sin fulde Styrke, idet der fremkaldes Forandringer i Nervesystemet, der hyppigt først spores gennem Forstyrrelser i Hjernevirksomheden. I Almindelighed begyndte disse som lette, forbigaaende Anfald af Dvaskhed, Uoplagthed til Arbejde, Blodstigning til Hovedet, Søvnløshed, ængstede Drømme; efterhaanden ledsages disse Anfald af Mistænksomhed, Pirrelighed, Lunefuldhed og høie Begreber om egen Dygtighed. Medens Stemningen tidligere i det Hele taget var trykket, bemærker man nu af og til svagere eller stærkere opstemte Perioder ledsaget af Aandsfraværelse, lette Hallucinationer og paafaldende, undertiden forvirrede Ytringer og Handlinger; faar Tilstanden Tid til at udvikle sig videre, varer det ikke længe, inden man kan spore Svækkelse af de aandelige Evner, navnlig af Hukommelsen.

Kilde: Christian Tryde: "Cellestraffens Indvirkning paa Forbrydernes mentelle Sundhedstilstand," Det Kongelige Bibliotek

ARBEJDSPØRGSMÅL TIL KILDE 3

- Præsenter teksten (indhold, afsender/modtager, kildetype og kontekst).
- Hvilke tre årsager til sindssygdom oplister psykiateren Christian Tryde, og hvilke argumenter bruger han? Find konkrete eksempler.
- Kig på patientbeskrivelserne og sammenlign dem med tekstens tre bud på årsager til sindssygdom. Hvad ville Christian Tryde pege på som årsagen til de tre patienters sindslidelser?

Pryglestraffen

OVERBLIK:

KILDE 1: Lovfastsatte korporlige straffe i 1700-tallet.

KILDE 2: Prygledøden i fængslet omkring 1900

KILDE 3: Afskaf revselsesretten

INTRODUKTION:

Fysisk afstraffelse er noget, der ligger fjernt fra det samfund, vi lever i i dag, men ikke desto mindre er det kun ganske få år siden, at vi gjorde fysiske straffe helt ulovlige. Eksempelvis kunne fanger i danske fængsler så sent som i starten af 1900-tallet blive udsat for fysisk afstraffelse, som fungerede som en slags disciplinærstraf mod uregerlige fanger - og revselsesretten, retten til at tugte, opdrage og straffe undergivne (dvs. familiemedlemmer, tjenestefolk og institutionsanbragte) blev først officielt afskaffet i 1997 - og endda kun på et uhyre spinkelt flertal.

Følgende kilder er med til at give en forståelse for, hvilken betydning fysisk afstraffelse har haft for vores forståelse af straf gennem tiden.

KILDE 1: Lovfastsatte korporlige straffe i 1700-tallet.

Med Christian 5.'s Danske Lov, dateret 15.4.1683, blev der skabt en retsenhed i Danmark, som hidtil havde været opdelt i forskellige regioner. Danske Lov bygger i vidt omfang på ældre dansk ret - der er eksempelvis elementer fra både Jyske Lov fra 1241 samt lovgivningen fra Christian 4.'s tid.

Følgende kilde er en oversigt over hvilke straffe, som Danske Lov (1683) dikterer, at forskellige typer af forbrydelser skal have. Straffeangivelserne er samlet af seniorforsker ved Rigsarkivet Tyge Krogh:

DRAB OG VOLDSFORBRYDELSE:

Manddrab	- halshugges med sværd
Forsøg på manddrab	- halshugges med sværd
Manddrab i våde eller vildelse	- pengebøder

Fra 1697: Overlagt mord på herre, husbond, husbonds familie eller ægtefælle - og fra 1749 også overlagt og grundløst mord:

- knibes med gloende tænger, højre hånd afhugges, halshugges med økse, stejles og hånd og hoved på stige (frd. 16.10.1697 og 7.2.1749)

Fra 1738 i militæretaten for snigmord:

- piskes én gang ugentligt i 9 uger i træk, derefter radbrækkes nedefra og levende lægges på hjul og stejle (frd. 27.1.1738)

Fosterdrab og fødsel i dølgsmål	– halshugges med økse og hovedet på stage
Mordbrand	– halshugges og brændes eller stejle og hjul
Korporlig vold	– pengebøder

TYVERI M,M:

Ringe tyveri 1. gang	– piskes med ris inden lukte døre
Ringe tyveri 2. gang	– kagstryges, brændemærke på ryggen og arbejdsstraf livstid
Ringe tyveri 3. gang	– kagstryges, brændemærke på panden og arbejdsstraf livstid
Stort tyveri 1. gang	– kagstryges, brændemærkes på panden og arbejdsstraf livstid
Tyve udbrudt af strafarbejde	– hænges
Tyveri af ko og hest på marken	– hænges (frd. 4.3.1690)
Indbrud om natten	– hænges (frd. 4.3.1690)
Røveri	– stejle og hjul
Kirkeindbrud	– stejle og hjul
Kirketyveri : indtil 1726	– kagstrygning og arbejde i jern på livstid
efter 1726	– hænges (frd. 8.10.1725)

SÆDELIGHEDSFORBRYDELSER:

Lejermål 1. og 2. gang	– pengebøder
Lejermål 3. gang indtil 1751	– kagstrygning
Efter 1751	– arbejdsstraf i 6-8 år (frd. 19.3.1751)
Hor (giftes utroskab) 1. gang	– pengebøder,
Hor 2. gang	– pengebøder og landsforvisning,
Hor 3. gang	– halshugges med sværd
Voldtægt	– halshugges
Blodskam i 1. led	– halshugges og brændes
Blodskam i 2. og fjernere led	– halshugges
Omgængelse mod naturen	– brændes

RELIGIONSFORBRYDELSER OG MAJESTÆTSFORBRYDELSER:

Gudsbespottelse	– halshugges, tunge og hånd levende afskæres
Trolddom	– brændes
Signen og manen	– strafarbejde eller landsforvisning
Mened	– afhugning af to fingre
Majestætsfornærmelse	– partering, hjul og stejle eller halshugges

Kilde: Tyge Krogh, Oplysningstiden og det magiske, Samleren, 2000, s. 382-383 - oversat og bearbejdet af forfatteren.

ARBEJDSSPØRGSMÅL TIL KILDE 1:

- Karakterisér forbrydelserne i forhold til straffene, fx hvordan blev hhv. tyveri straffet, drab og religionsforbrydelser straffet?
- Hvilke forbrydelser anses tilsyneladende for at være de værste?
- Sammenlign med den måde vi straffer samme form for forbrydelser på i dag.

KILDE 2: Prygledøden i fængslet omkring 1900

Er frihedsstraf lig med afskaffelsen af korporlige straffe?

Denne kilde præsenterer et eksempel på en ung mand, der i 1901 dør som følge af 'rotting' - en disciplinærstraf man tidligere anvendte i de danske fængsler. Teksten, der gengiver en artikel fra avisen "Forposten" fra 1901, er et uddrag fra Erik Carlés bog *Københavns Fængsler i 100 år*, s. 50 f:

Middagsbladet "Forposten" meddelte fredag den 16. August 1901:

"Død efter rotting. Pisket ihjel. Har fængselslægen skylden? En fru Aa. havde beklaget sig til bladet over, at hendes søn var død efter en straf af 25 slag rotting. Han led af hjertefejl, kom syg og sammenkrøben hjem, hostende og stønnende. Han var slet ikke blevet undersøgt af fængselslægen, blot spurgt, om han havde brok eller hoste. Hun gik straks til "Poliklinikken" med ham. Hospitalsindlæggelse var nødvendig, og han blev indlagt den 8. juli og døde den 2. august.

Bladet skildrede derefter, hvad rotting var. Den dømte blev, som en tegning viste, spændt på arme og ben til en madras, der kommer i arresten på Nytorv (i København). Man modtog pryglestraffen stående og beholdt skjorte, vest og benklæder på. Slagene faldt på ryggen fra venstre til højre skulder, og der blev truffet alle foranstaltninger for, at brystet ikke skulle berøres. Straffen kunne idømmes personer fra 15. til det 18. År, men måtte ikke bringes i anvendelse over for sådanne, der led af legemssvagheder. Bladet gjorde i sin leder opmærksom på misforholdet mellem forseelse og straf. Drengen havde nappet et par duer. Kainsmærket blev sat på de fattige. De fyldte fængslerne og gav assessorer og politi noget at bestille. I de følgende numre fulgte bladet sagen op. Fængselslægen anså det kun for sandsynlig, at han havde undersøgt drengen. Poliklinikken udtalte, at hjertefejlen var fremtrædende. Kommunehospitalet udtalte imidlertid, at hjerteklapperne var ganske betændte, og at pryglene ikke havde bevirket døden. Politilæge Søren Hansen mente derimod, at pryglene havde fremskyndet døden. De burde aldrig være givet.

Det eneste, der kom ud af sagen, var en misbilligelse til arrestvagtmester Richard Nielsen. En journalist havde villet se pryglekammeret, fængselsinspektør Grundtvig havde nægtet, alligevel var der tegning og beskrivelse i bladet. Nielsen nægtede. Han havde kun udtalt sin personlige misbilligelse af korporlig straf. Den 21. august indskærpede Grundtvig vagtmestrene forbudet mod "at give nogensomhelst direkte eller indirekte oplysning til bladene eller andre udenforstående om fangernes personer eller forbydelser eller om fængslernes indre overhovedet"

Kilde: Johnny Thiedecke, *Er vi alle forbrydere?*, Pantheon, 1996, s. 36-38. Oversat og bearbejdet af forfatteren.

ARBEJDSSPØRGSMÅL TIL KILDE 2:

- Præsenter teksten - kom ind på indhold, afsender/modtager, kildetype og kontekst.
- Hvad kendetegner tendensen i kilden? Hvordan bliver 'prygl' fremstillet af artikelforfatteren?
- Sammenlign kilden med 'Lovfastsatte korporlige straffe i 1700-tallet' med henblik på korporlighed og fysisk afstraffelse.
- Hvad kan kilden sige i forhold til vores måde at straffe på op gennem historien?

KILDE 3: Afskaffelse af revselsesretten

I Danmark har vi indtil for ganske nyligt tilladt fysiske afstraffelsesmetoder - fx revselsesretten, altså retten til at disciplinere sine børn og andre 'undergivne' fysisk. Børnerådet kæmpede i 1990'erne for at afskaffe revselsesretten ved lov, men forslaget mødte stor modstand i Folketinget. Den 28. maj 1997 endte Folketinget dog alligevel med at afskaffe revselsesretten, og det er nu helt forbudt at udøve nogen som helst form for fysisk eller psykisk afstraffelse af sine børn. Loven blev dog kun vedtaget med et snævert flertal - faktisk var det kun én enkelt stemme, der afgjorde afstemningen! De Konservative og Centrum Demokraterne stemte sammen med de øvrige borgerlige partier imod en afskaffelse, mens Socialdemokratiet, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti stemte for en afskaffelse.

Følgende kilde er et debatindlæg, som er skrevet af Villy Søvndal, tidligere MF samt formand for SF og Morten Kjærsgaard, sekretær for SFs folketingsgruppe. Teksten blev publiceret i Berlinske Tidende, d. 29. marts 1997.

AFSKAF REVELSESRETTEN

Af Villy Søvndal MF og formand for Folketingets Socialudvalg (SF) og Morten Kjærsgaard, Sekretær for SFs folketingsgruppe.

“Vi har et forslag til voldsbekæmpelsen, som ikke koster en krone - og som vil reducere volden. Nemlig afskaffelse af forældres ret til at anvende fysisk afstraffelse som et led i opdragelsen. Afskaffer vi revselsesretten, vil vi score en dobbeltgevinst. For det første vil færre børn udsættes for fysiske overgreb. Og for det andet vil børn, der ikke bliver slået af deres forældre, få en større forståelse for, hvordan man løser konflikter uden brug af vold. Vi møder ofte den opfattelse, at revselsesretten i praksis allerede er afskaffet - og at en lovændring derfor er ganske overflødig. Men det er forkert. For ordet »revselse« bruges stadig i dansk retspraksis.

Usikkerheden omkring forældres ret til at slå deres egne børn hænger bl.a. sammen med den svage formulering af den nuværende bestemmelse i loven om forældremyndighed og samvær. I bestemmelsen 2, stk. 2 - som blev indført ved en lovrevision i 1985 - hedder det: Forældremyndigheden medfører pligt til at beskytte barnet mod fysisk og psykisk vold og anden krænkende behandling. I stedet har Børnerådet foreslået en formulering, som stort set er identisk med den, de øvrige nordiske lande har indført: Barnet har ret til omsorg og tryghed. Det skal behandles med respekt for sin person og må ikke udsættes for legemlig afstraffelse eller anden krænkende behandling. Formuleringen fjerner usikkerheden omkring forældres ret til at slå deres egne børn.

Der findes en lang række eksempler på, at revselsesretten stadig optræder i danske straffesager, hvor voksne står tiltalt for vold mod deres børn eller stedbørn - bl.a. tales der om »tilladelig revselse«, og der findes en række tilfælde, hvor tiltalte kan få en mildere dom under hensyn til, at mildere grad af vold blev udøvet »i formening om lovlig revselsesret«. Når det gælder mindre børn, giver retspraksis i dag heldigvis ikke mange muligheder for straffrihed i sager om vold mod børn. Tre slag med flad hånd i den bare ende opfattes som »egentlig afstraffelse«, når det drejer sig om en treenhalvårig, mens en kraftig lussing til et 11-måneders barn er »generelt uden for området for lovlig revselse«. Men uanset om forældre dømmes eller ej for vold mod deres børn, så understreger domstolenes brug af begrebet »tilladelig revselse«, at der findes en gråzone.

I de danske retssale er der masser af hensyn, der spiller ind, når personer dømmes - eller frikendes. Bl.a. tager domstolene i sager om vold i familien i vid udstrækning hensyn til, at familierne ikke splittets ad. Derfor idømmes voldelige forældre - fædre - ofte betingede domme. Netop for at undgå den fysiske adskillelse. Det er ofte en klog praksis. Men det må være disse hensyn - og ikke, at forælderen mente sig i sin gode ret

til at slå - der fører til en mildere dom, end der ellers ville blive givet, hvis der var tale om vold mod et andet menneske. Når forældre skal begrunde, hvorfor de slog deres børn, er det ofte efter modellen: »Barnet var provokerende!« »Det ville ikke høre efter og blev ved med at gøre det forkerte, og så kan man jo ikke andet end at slå barnet for at få det til at holde op!«

Desværre er det præcis den samme argumentation, man kan høre unge bruge i rets-salen, når de står tiltalt for at have slået en person ned: »Han var fræk over for min dame!« »Han ville ikke gå, selv om jeg havde sagt det ti gange - og så kan I jo nok forstå, at man er nødt at slå!«

Med henvisning til FNs børnekonvention konstaterede en arbejdsgruppe under Det Danske Center for Menneskerettigheder i 1993, at en afskaffelse af revselsesretten vil være helt i overensstemmelse med Børnekonventionens ordlyd om at beskytte barnet mod alle former for vold. Og endelig foreslog FNs komite vedrørende barnets rettigheder i 1995, at Danmark skulle træffe yderligere foranstaltninger til effektivt at stoppe volden mod børn, herunder også i hjemmene.

Ved at afskaffe revselsesretten definitivt kunne man formentlig modvirke en hel del af den grove vold, som allerede i dag er strafbar, men som forældre begår med mere eller mindre god samvittighed, fordi de tror, at den er lovlig - eller i hvert fald ikke ulovlig. Vi kunne også reducere den tvivl, som hersker hos de sociale myndigheder i forhold til hvornår, der skal gribes ind. Tvivlen rammer også domstolene, der har svært ved at vurdere, hvor hårdt der skal slås ned på forældre, der øver vold mod børn i formodning om, at de har ret til at slå børnene som led i opdragelsen. Det vil også være vigtigt for de grupper, der har tæt berøring med børnefamilierne - bl.a. sundhedsplejersker - at have et klart og utvetydigt retsgrundlag for at kunne sige, at man under ingen omstændigheder må bruge vold som led i opdragelsen. Det samme gælder for pædagoger og lærere, der konstaterer spor af vold hos børn eller får beretninger om vold i forbindelse med opdragelsen. Også for dem er det en styrke at kunne sige til såvel børn som forældre, at man ikke må slå.

De væsentligste indvendinger mod afskaffelse af revselsesretten bygger på forestillinger om, at en sådan ordning indebærer øget risiko for splid mellem børn og voksne, mere overvågning og urimelige straffe. Men hvorfor være så bange for det? Den juridiske ligestilling af hustruvold med anden vold har ikke betydet et forværret forhold mellem ægtefæller - tværtimod. Så hvorfor skulle en afskaffelse af revselsesretten få det?

Risikoen for, at børn skal bruge deres ret til at opdigte løgnehistorier og chikanere deres forældre ved at gå til politiet, er næppe stor. Har man et blot lidt kendskab til børnepsykologi, vil man vide, at børn gør næsten alt for at dække over forældre, der øver vold mod børnene. Det er blevet sagt, at børn suger skyld til sig, som en svamp suger vand - og desværre påtager børn sig ofte også dén skyld, som burde tilfalde en voldelige forælder. For nogle er det et problem, at en afskaffelse af revselsesretten kan bevirke tvivl om grænsen mellem lovlig opdragelse og strafbar vold.

Den nuværende grænse er også temmelig upræcis, og i øjeblikket er det barnet, det går ud over, når der er tvivl. Enhver afgrænsning af voldens nedre område mod det straffri vil være flydende. I grænseområdet må det altid overlades til de involverede myndigheder at anlægge en fornuftig rimelighedsvurdering. Det betror vi myndighederne mod alle andre grupper i samfundet, så hvorfor være bange for overdreven nidkærhed i retshåndhævelsen på netop børneområdet?

Tværtimod hører vi alt for tit om overgreb mod børn, der kunne have været standset, hvis bare ikke ulysten til at gribe ind havde været så stor hos de forskellige myndigheder. Til skade for de børn, som skulle have været beskyttet i tide. Vi har hørt den betænkelighed, at en kriminalisering, som den de øvrige nordiske lande har gennemført, vil gøre det strafbart at irettesætte sit barn, tage det hårdt i armen - eller

skælde sit barn ud. Disse bekymringer er grundløse, for i almindelighed er sådanne forhold overhovedet ikke strafbare. En ophævelse af revselsesretten vil »kun« betyde, at vold mod børn er strafbar i samme omfang som vold mod andre mennesker.”

Kilde: Forfattet af Villy Søvndal og Morten Kjærsgaard, udgivet i Berlingske Tidende i d. 29. marts 1997

ARBEJDSPØRGSMAÅL TIL KILDE 3:

- Præsenter teksten - kom ind på indhold, afsender/modtager, kildetype og kontekst.
- Hvilke argumenter bruger Søvnda, for afskaffelsen af revselsesretten? Find konkrete eksempler.
- Hvad kan kilden bruges til i forhold til at forstå vores udvikling af vores måder at straffe på?